

ИСТОРИЧЕСКА ТРАКИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ЕТНОЛИНГВИСТИКАТА HISTORICAL THRACE THROUGH THE PRISM OF ETHNOLINGUISTICS

Η Ιστορική Θράκη υπό το πρίσμα της εθνογλωσσολογίας. Edited by Christina Markou, Evangelia Thomadaki, Xenophon Tzavaras. Thessaloniki: K.&M. Stamoulis Publications, 2021, 507 σ. ISBN: 978-960-656-059-0

Сборникът „Историческа Тракия през призмата на етнолингвистиката“ („Η ιστορική Θράκη υπό το πρίσμα της εθνογλωσσολογίας“) е първият по рода си в гръцката лингвистика и със своята интердисциплинарна тематика представлява особен интерес за специалистите в областта на етнолингвистиката, социолингвистиката, културологията. В него са представени резултати от изследвания, дискутирани на международната научна конференция на тема „Историческа Тракия през призмата на етнолингвистичните изследвания“ («Η ιστορική Θράκη υπό το πρίσμα των εθνογλωσσολογικών μελετών»), организирана от катедра „Езици, литература и култура на страните от Черноморския регион“ в Тракийския университет Демокрит (Комотини, Гърция).

Голяма част от поместените в сборника изследвания са посветени на различни проблеми от областта на балканската ономастика.

Статията на Вайос Каминиотис „Сапес или/и Сапси. В търсене на името на един мултикултурен град“ („Σάπες ή και Σάψι. Διερευνώντας την ονομασία μιας πολυπολιτισμικής κομόπολης“) разглежда името на населеното място Сапес (Σάπες, Σάψι) и начина, по който жителите му се самоопределят. Формулирано е заключението, че двете форми Σάπες и Σάψι са ясно разпознаваеми от християни и мюсюлмани и не става въпрос за избор между едното и другото. Тяхното алтернативно използване показва желанието за хармонично съжителство, което е свързано с многообразието на етническите общности в населеното място.

В изследването на Елена Каневска-Николова „Онимите в народните песни от региона на Ксанти“ („Onyms in the folk songs from the Xanthi region“) са разгледани топоними (иконими и ороними) и антропоними в народните песни на помаците от региона на Ксанти, публикувани в сборниците на Теохаридис (1995) и на Ушев (2012). Обръща се внимание на семантичните и етимологичните особености на тези имена, както и на честотата на тяхната употреба. Авторът стига до интересния извод, че особеностите на топонимите и антропонимите от Ксанти имат свои паралели в Смолянския регион.

Проучването на Хрисула Карандзи „Хидронимите на Тракия“ („Υδρωνύμια Θράκης“) извежда като предмет на изследването произхода и развитието на имената на реки, езера и други водни обекти (лагуни, заливи, извори) на територията на Тракия. В изследването се откриват препратки към тракийски хидроними, регистрирани в древни исторически извори. Убедително е аргументиран изводът, че хидронимите на Тракия образуват номенклатурна мрежа, която е важно свидетелство за езика, историята и културния живот на ареала.

Опит за осветяване на детайл от топонимичната проблематика, свързана с региона, е и изследването „Името Марония: Исторически и етнолингвистичен подход“ („Το όνομα Μαρώνεια: Η ιστορική και εθνογλωσσική του προσέγγιση“). В него Никос Мамас анализира името Μαρώνεια на град в окръг Родопи, близо до едноименния античен град в област Тракия. Историографията

свързва Марония с името на митичния Марон, жрец на Аполон, когото Одисей спасява. По-късно, през византийските години, същото име Марон е тясно свързано с отшелника Йоан Маронас, впоследствие Свети Марон (350-410 г. сл. Хр.).

В разработката на Елени Пападопулу „Наблюдения върху преименуването на топонимите на Тракия“ („Παρατηρήσεις στις μετονομασίες των τοπωνυμίων της Θράκης“) се обсъжда проблемът за новите топоними, които се появяват в Източна и Западна Тракия след широкообхватния проект на Гърция и Турция за преименуване на редица местности и населени места през първите десетилетия на 20-ти век. Изследването разглежда езиковите параметри и механизми на преименуването. Приведените примери позволяват проявяване на двустранното езиково взаимодействие и дефиниране на констатираните аналогии.

Изследването със заглавие „Фитонимични топоними в Имбро (семантичен и морфологичен подход)“ („Φυτωνυμικά τοπωνύμια στην Ίμβρο (σημασιολογική και μορφολογική προσέγγιση“) на Ксенофон Дзаварас се спира върху топонимите, които съдържат в състава си имена на растения. Категоризирането на езиковия материал в семантичен и морфологичен аспект позволява да се формулират изводи за механизмите на образуване на производните и техния произход. Представява интерес констатацията, че в изследвания ареал отсъстват фитоними от турски и латински произход.

В текста със заглавие „Тракийски топоними в Атонските ръкописи“ („Θρακικά τοπωνύμια σε Αθωνικά χειρόγραφα“) на Георгиос Цукнидас са проследени топонимите на „историческа“ Тракия в поствизантийските и по-новите ръкописи от Света гора (патриаршески и синодални документи, кратки хроники и главно бележки), които при разглеждане в съответния контекст, дават информация за събития от църковната и политическата история, аспекти на историята и дейностите на манастири и отделни личности, с чиито имена се свързват.

Народни предания, записани сред жители на Тракия в началото на двайсетте години на 20-ти век и свързани с местната топонимия, е тематичната област на статията „Топонимите като граници/връзки между история и митология. Примери в тракийския фолклор на Стилпонас Кириакидис“ („Τα τοπωνύμια ως όρια/σύνδεσμοι μεταξύ ιστορίας και μυθολογίας. Παραδείγματα στην θρακιώτικη λαογραφία του Στίλπωνα Κυριακίδη“) на Анагностис Папакипарисис. Разсъжденията в текста са базирани върху материали (литоними, археоними, кастроними и лофоними от област Тракия), събрани и публикувани от фолклориста Стилпонас Кириакидис.

В друга група статии в сборника се дискутират фрагменти от бита и ритуалната обредност на тракийското население.

В статията на Петя Асенова „Езикови наблюдения върху нестинарството в българските села от Югоизточна Тракия“ („Γλωσσολογικές παρατηρήσεις για τα αναστενάρια στα βουλγαρικά χωριά της νοτιοανατολικής Θράκης“). Нестинарството е значим елемент от тракийската ритуалност. Обичаят да се танцува с боси крака върху нажежена жарава като израз на култа към слънцето се практикува в историческа Югоизточна Тракия. Запазен е все още в отделни селища в България и Гърция (в Странджа планина, край Черно море, в кварталите на Лозенград), които образуват една непрекъсната зона. В доклада са анализирани 17 български и гръцки термина. Защитена е идеята, че обичаят датира вероятно от ранновизантийската епоха, но формирането на термините става в условията на местно българо-гръцко двуезичие и се отнася към времето на документирането на късния му период от втората половина на XIX в.

„Любовни и сватбени песни от Тракия“ („Τραγούδια της αγάπης και γαμήλιοι θρήνοι από τη Θράκη“) е темата на изследването на Николаос Карпузис върху народни песни за избора на булка и раздялата ѝ със семейството. Изследването е построено върху записи на факти от ежедневието, концентрирани в себе си елементи от културния живот. В тях се проявяват социални стереотипи и културни различия. На тази основа са категоризирани популярни възприятия, които формират нагласите на хората по отношение на етническите прилики и разлики.

В етнолингвистичното проучване на Калина Мичева-Пейчева „Метаморфозите на времето“ („Οι μεταμορφώσεις του χρόνου“) времето се тълкува като концептуална част от пространството на ритуала. В изводите си авторката се основава както на чисто езиков материал, така и на

разнообразни етнографски извори. Времето, осмислено през призмата на културната опозиция *сакрално – светско*, е разгледано в корелация с други основни опозиции в модела на света: *безопасно – опасно, свое – чуждо, добро – лошо, светло – тъмно* и под. Посочва се, че като *чисто време* (в християнския смисъл) се определят *денят* и *времето на пост*. Проследяват се периодите на *чистото време* в българска Тракия и Родопите, разгледани са редица пречистващи обредни действия, народни вярвания, както и богат езиков материал от български, гръцки, латински и турски произход. Идеята за *нечистото (профанното) време* получава езиково „вплъщение“ чрез думи, обозначаващи *лошо време, болести и нечисти същества*.

В работата си „Езиковото и обредното предизвикателство на смеха: Тракийското „какана“ („Η γλωσσική και η εθιμική πρόκληση του γέλωτα: Τα θρακικά «κάκανα») Гариφαля Теодориду прави опит за осветляване на етимологията на думата «*κάκανο*» в съвременните народни представи. Анализират се отделни фази и елементи на ритуала (използването на погачата при въвеждане на бебето в живота, ролята на смеха в ценностната и идеологическата система на „традиционна“ Тракия и др.).

Докладът на Манолис Сергис „Преглед и неизяснени аспекти относно Клидонас. Калиница и Янос-Агиоянос в Тракия: Етимология на двете наименования и на „свещеното растение“, свързано със съответните ритуали *яан-нос-апиганос*“ / „γιάγιαν-νος-απήγανος“ („Ανασκόπηση και αδιευκρίνιστες πτυχές των περί τον Κλήδονα. Η Καλινίτσα και ο Γιάγιαννος-Αγίόγιαννος στη Θράκη: Ετυμολογία των δυο όρων και το συνδεδεμένο με τα αντίστοιχα δρώμενα «ιερό φυτό» γιάγιαν-νος-απήγανος“) е посветен на етимологията на името *Καλινίτσα*, както и на обичая, който се изпълнява в Стенимахос (днес Асеновград), Адриануполис (Одрин) и други места на Балканския полуостров в чест на св. Йоан Клидонски (Св. Йоан Кръстител) в област Еврос, Северна Гърция. *Γιάγιαννος-Αγίόγιαννος* и местната версия на обичая *Κλήδονας* са свързани със свещеното растение „γιάγιαννος-απήγανος“ (*седефче/рута*).

Балканската демонология е обект на проучване в статията на Елпиники Тастани „Народни представи за «густрелос» в Тракия. Магически практики за справяне с него при епизоотия“ („Λαϊκές αντιλήψεις περί του «γούστρελου» στη Θράκη. Μαγικές πρακτικές αντιμετώπισής του σε περιπτώσεις επιζωοτίας“). Авторката разглежда етимологията на бълг. *устрел* (*устрела, густрел, вустрел*), гр. *γούστρελος*, пастирски зъл демон, на когото траките приписват избухването на болестта антракс върху едрия рогат добитък. Анализирани са настъпилите семантични промени с термина и производните, образувани на негова основа. Проучването се фокусира върху магическите практики за възпиране на злите сили и присъствието на този демонологичен термин в традицията на други балкански народи.

Представите за родство заемат важно място в етнолингвистичните проучвания върху всяка култура в света. Разработката на Мария Китанова „Особености в терминологията на родството в българските говори от Източна и Западна Тракия“ („Ιδιαιτερότητες στην ορολογία της συγγένειας στα βουλγαρικά ιδιώματα της Ανατολικής και Δυτικής Θράκης.“) се фокусира върху основните термини за родство в българските говори от Източна и Западна Тракия, разгледани в контекста на бинарната опозиция „свой/чужд“. Българската роднинска терминология е част от древната общославянска терминология. За етнолингвистите особено значение има както номенклатурата на роднинските отношения, така и лексиката, свързана със самото родство като семантична категория и концепт.

Митологичната картина на света и нейната роля като регулатор на човешкото поведение е обект на анализа в статията „Въпросът за митологичното програмиране на ежедневието и неговото кодифициране в езика“ („Το ζήτημα του μυθολογικού προγραμματισμού της καθημερινότητας και της κωδικοποίησής του στη γλώσσα“) на Анастасия Петрова. Защитена е идеята, че чрез устойчиви във времето модели и образи тази картина осигурява на етноса еднотипно съзнателно или неосъзнато възприемане на света и „подреждането“ му в съответствие с определени стереотипи. Анализира се богат корпус от диалектни данни от гръцкия и българския език, които експлицитрат представата за *границата* като фрагмент от митологичното разчленяване на пространството на *свое* и *чуждо* (*вътрешно* и *външно*).

Изследването със заглавие „Етнолингвистични аналекти от народната култура на историческа Тракия. Междуетнически етимологични подходи към наименованията на местни маскировки и ритуали в района на историческа Тракия и Черно море“ („Εθνογλωσσολογικά ανάλεκτα από τον λαϊκό πολιτισμό της ιστορικής Θράκης. Διαγλωσσικές ετυμολογικές προσεγγίσεις σε ονομασίες τοπικών μεταμφιέσεων και δρωμένων στο χώρο της ιστορικής Θράκης και του Ευξείνου Πόντου“) на Валтер Пухнер представлява етимологичен анализ на названията на маскарадни костюми и ритуални действия на територията на историческа Тракия (предимно в Северна Гърция, южните части на Балканите, Черноморския регион, Грузия и Армения). Приложеният подход налага извода, че интерпретацията на езиковите данни само през призмата на един език обикновено не води до обективни резултати. Елементите от езика са част от историческо пространство, отличаващо се със сложен диалог на много култури и езици, което тласка изследователя към прилагане на комплексен съпоставителен анализ.

Животът на тракийската героиня Домна Визвизи и народните традиции на Пелопонес са в центъра на работата на Ангелики Комбохоли, озаглавена „Домна Визвизи: Емблематичната фигура на тракийския боец от 1821 г. в народната повествователна и номенклатурната традиция на Пелопонес“ („Δόμνα Βισβίτζη: Η εμβληματική μορφή της Θρακιώτισσας αγωνίστριας του 1821 στη λαϊκή αφηγηματική και ονοματολογική παράδοση της Πελοποννήσου.“.) Героичният живот на Домна е отразен в народните песни и предания на Пелопонес. Животът ѝ се разказва като приказка, а и до днес родителите кръщават децата си на нейно име.

На фолклорна тематика е и публикацията на Николаос Кокас „Етническите конфликти в Родопите през 19 век. Отражение в народните песни на помаците от Тракия“ („Εθνοτικές συγκρούσεις στην οροσειρά της Ροδόπης κατά τον 19ο αιώνα. Αντανακλάσεις στα δημοτικά τραγούδια των Πομάκων της Θράκης“). Текстът разглежда народни песни на помаците от Ксанти, като се фокусира върху това как в устната традиция на славяноезичните мюсюлмани от Родопите се представят някои исторически факти (войните, преселванията, създаването на нови етнически групи, грабежите в района и др.).

Два от докладите са посветени на балканския лингвокултурен субстрат.

Статията „Славяноподобни тракийски елементи, вероятно произлизащи от протогръцки/протобалкански (или протоиндоевропейски) субстрат“ („Σλαβοφανή θρακικά στοιχεία αναγόμενα κατά πάσαν πιθανότητα σ' ένα πρωτοελληνικό/πρωτοβαλκανικό (η πρωτοϊνδοευρωπαϊκό) υπόστρωμα“) на Христос Далкос е проучване на тракийски елементи, които създават впечатлението за славянски заемки, но според автора отвеждат до първичния езиков субстрат. Заключават се, че успешният анализ се нуждае от съчетаване на методите на сравнително-историческата и съпоставителната лингвистика.

Текстът на Надежда Николова със заглавие „Тракийските надписи на Рогозенското съкровище: Хипотези и интерпретации“ („Οι θρακικές επιγραφές του θησαυρού του Rogozen: Υποθέσεις και ερμηνείες“) анализира тракийските надписи, изписани с гръцки букви върху съдове, които са част от известното Рогозенско съкровище. Тя разпределя надписите в две групи в зависимост от съдържанието им: надписи, които съдържат само човешки имена, и надписи, които съдържат човешки имена и имена на населени места. Авторката обосновава различни предположения за произхода и значението на тези надписи, които предоставят нови възможности и нови гледни точки за изследване на тракийската култура.

Зои Н. Маргари проучва многопластовия проблем, свързан с термините, описващи танца. В нейното изследване „Танцови жанрове, танци и хороними: случаят с „тракийските танци“ („Χορευτικά γένη, χοροί και χορώνυμα: Η περίπτωση των „θρακιώτικων χορών“) е разгледана динамичната връзка между отделните разновидности и по-конкретно - между тези, които се отнасят до различните тракийски хора.

Проблеми на концептуализацията занимават Христина Марку в изследването ѝ „Тракия“ като лингвокултурно понятие: Аспекти и стереотипи“ („Η «Θράκη» ως γλωσσο-πολιτισμική έννοια: Όψεις και στερεότυπα“). Авторката се придържа към основните принципи на полската етнолингвистична школа (Бартмински). В изследването ѝ са анализирани в синхронен план богат набор от

данни, отвеждащи до концептуализацията на понятието „Тракия“ и неговите производни в езиково-културен аспект в различни видове текст: исторически, политически, публицистичен, фолклорно-антропологичен, религиозен и др. Анализът е ориентиран основно към синхронни данни и към вътрешноезикова вариативност на хоризонтално ниво. В диахронен план са анализирани речникови дефиниции на лексемата „Тракия“ и нейните производни, както и представителен набор от текстови данни, разграничаващи основните аспекти, които произтичат от тях.

Изследването „Етнологическо значение на собствените имена и топонимите, окончаващи на -ίλος, -ίλοι“ (Η εθνολογική σημασία των κύριων ονομάτων και τοπωνυμίων σε -ίλος, -ίλοι της Θράκης) на Елефтериос Алексакис е анализ на суфиксите -ίλος, -ίλοι в състава на собствените имена и топонимите в областта Тракия. Приведени са убедителни доказателства, че тези суфикси се срещат на Балканите, в Задкавказието (Грузия), Анатолия (при хети и др.), Италия и Древна Гърция (микенски период, плочки с линеарно писмо Б).

Известно е, че една от проявите на аналитизма, характерен за граматичните системи на балканските езици, е активизирането на служебните думи. „Предлогът «από» в говора на жителите на гр. Созополис, Източна Румелия.“ („Η πρόθεση «από» στο γλωσσικό ιδίωμα των κατοίκων από τη Σωζόπολη της Ανατολικής Ρωμυλίας“) е изследване, в което вниманието в съсредоточено върху значението, формите, съчетаемостта и употребата на предлога *από* в говорите в района на Созополис, Източна Румелия. Изводите на Константинос Сталидис са изградени на основата на богати данни от говора на местното население, отразен в различни текстове на песни, приказки, предания, поговорки, обичаи.

Проблемите, свързани с многоезичието в мултиетническите общности, са особено актуални за съвременното глобализиращо се общество. В своето изследване „Особености на билингвизма в рускоезичните имигрантски семейства в Комотини“ (Ιδιαιτερότητες διγλωσσίας στις οικογένειες Ρωσόφωνων μεταναστών στην πόλη της Κομοτηνής) Олга Алексеева се фокусира върху билингвизма на имигранти от републиките на бившия Съветски съюз (Русия, Украйна, Грузия, Армения, Казахстан, Узбекистан). След преселването си в Гърция в новата етнолингвистична среда рускоезичното население е изправено пред предизвикателствата на межкултурната комуникация.

В изследване със заглавие „Образът на другия през призмата на езиковите кодове на Тракия“ („Η εικόνα του άλλου μέσα από τις συνθηματικές γλώσσες της Θράκης“) Мария Врахиониду се фокусира върху езиците на еснафите (грънчари, художници, строители и др.) – скрити специфични езикови кодове на комуникация на професионални или социални групи хора. В текста се прави опит да се осветли целта на тези езици, използваните от тях езикови техники, социалния профил на носителите им, как изглежда „Другият“ през призмата на тези езици и др. Констатира се, че най-богатите езикови семантични полета са тези, които се отнасят до лица с власт, чужденци и жени.

Публикацията на Ronelle Alexander на тема „Български диалекти в Тракия: Дигитален подход“ („Bulgarian dialects in Thrace: A digital approach“) анализира езиков материал от южните части на България, на границата с Гърция. Систематизираната база данни е резултат от теренни записи на българо-американски екип. Представено е кратко описание на структурата на базата данни и възможностите, които тя предоставя за следващи съпоставителни изследвания, свързани с тракийския регион.

Непрекъснат континуум от преливащи един в друг диалекти е често срещано явление на Балканския полуостров. В своята статия „Език и култура на българите в Тракия“ („Γλώσσα και πολιτισμός των Βουλγάρων της Θράκης: Εθνογλωσσολογική θεώρηση“) Елена Узеньова привлича вниманието върху термина *културен диалект* и значимостта му за описанието на феномените на езика и културата. Народните традиции на мюсюлманските села в днешна българска Тракия и Родопите са отразени в богатството на съхранените културни диалекти, които са свързани и със специфични аспекти на религиозната идентичност. За анализа са използвани материали от различни християнски и мюсюлмански села. Основните характеристики на тези културни диалекти показва принадлежността им към източния ареал на традиционната култура на България и в по-широк смисъл – към югоизточната част от балкано-славянския регион.

В две от изследванията са разгледани балкански народни мотиви в литературата на етнически общности в областта Тракия.

Тасула Карагеоргиу разработва темата „Народният елемент в езика на поезията на Георгиос Визинос“ („Το καταγωγικό ήθος στη γλώσσα της ποίησης του Γεωργίου Βιζυηνού“). Изследвани са елементи от народния език в поезията на тракийския поет и писател Георгиос Визинос (псевдоним на Георгиос Михаелидис), идентифицирани главно в повествователните стихове, които следват нарративния модел на народните приказки и предания, в поетичното изобразяване на орфически сцени на поклонение в Тракия, в широко употребявани идиоматични изрази и речеви форми, в които доминира сравнението. В тях са описани свидните на поета преживявания на село.

„Книга за българите“ на Антон Страшимиров провокира размишленията на Милена Кирова върху народопсихологията на българския народ. Статията „Българска Тракия и българските траки в етноложките трудове на Антон Страшимиров“ („Η βουλγαρική Θράκη και οι Βούλγαροι Θράκες στις εθνολογικές εργασίες του Αντόν Στρασιμίροβ“) разкрива картина от живота на българите, какъвто го описва Антон Страшимиров – типични черти от българския живот, психологически особености и стереотипни модели на поведение.

Разнообразната и многоаспектна проблематика на сборника обогатява знанията за историческия развой на вярванията, обредността и езиците в тракийския регион.

Емилия Авгинова-Николова*

* **Емилия Авгинова-Николова** – гл. ас. д-р, катедра „Класически и източни езици и култури“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, emaavg@abv.bg.